

Qudrat Umudlu
ADPU-nun dosenti,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Şirvan dedikdə qədim və orta əsrlərdə böyük Azərbaycanın tarixi coğrafiyasında yer almış Qafqaz Albaniyasının böyük bir hissəsini əhatə edən, min ildən çox (VI-XVII əsrlər) dövlətçilik tarixinə malik bərkətli torpaqları, çox zəngin təbii sərvətləri ilə tanınan geniş bir ərazi, əsrarəngiz bir diyar yada düşür. Bu ulu vətən torpağı yalnız çoxqiqlimli doğulmuş gözəllikləri, bitib-tükənməyən təbii resursları ilə şöhrət tapıb dünyanın nəzər-diqqətini özünə cəlb etməmişdir. Şirvan olduqca qədim və zəngin mədəniyyət beşiyi kimi də məşhur olmuş, mənəvi sərvətləri ilə də tanınmışdır. Şirvan ərazilərində aşkarlanan maddi mədəniyyət abidələri, bu gün açıq səma altında muzey olaraq fəaliyyət göstərən Qobustan abidələri, bir sıra digər daş kitabələr, eləcə də bir necə minillik etno-tarixi nişanələri özündə yaşadan folklor mühitinin mövcudluğu, müxtəlif dövrlərdə yaşayıb bir neçə dildə qələm çalan yüzlərlə ustad söz sənətkarının adları bunu təsdiqləməkdədir.

Ozan-aşiq sənəti çox əski zamanlardan Şirvanda var olmuş ruhani sənət növlərindən biridir. Görkəmli Azərbaycan folklorşünası Məhərrəm Qasımlı bu xüsusda yazır ki, "ərəzi əhatəsinə görə ən iri miqyaslı mühitlərdən biri olan Şirvan aşiq mühiti "özünəməxsus ifaçılıq və yaradıcılıq yonu keçmişdir. O, Azərbaycan aşiq sənətinin bölgə keyfiyyətlərinə görə ən çox seçilən mühitidir" (Aşiq mühitləri Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi.6 cildə, I c.506).

Ulu ozan Dədə Qorqud misallı çoxmissiyyəli Şirvanlı sənətkarlar öz qəbulu ilə Dərbənddən Göyçəyə, Xəzər sahillərindən Anadoluya qədər ulus ellərini gəzib dolaşmış, sazları, sözləri ilə insanları şadımən etmişlər. İkinci minilliyin ilk əsrlərindən başlayaraq yazılı ədəbiyyatımızda təzahür edən intibah hadisəsi ozan-aşiq sənətimizdən də yan keçməmiş, onun müstəsvüf yəndə, ırfanı ruhda inkişafına ciddi təsir göstərmişdir. Qaynaqlara əsasən belli olur ki, saraya məşhur sairələrlə yanaşı, ozanlar, sazanda dəstələri də cəlb edilmişlər. Anadoluda, Azərbaycanın güneyində və qərbində olduğu kimi, Şirvanda da xalq şeirində, onun çeşidli -şəkillərinə o dövrdə meyl nəzərə çarpacaq dərəcədə artmışdır. Elə ozandan aşığa keçid prosesi də həmin dövrlərdə baş verməkdə idi. Təsəvvüf ideyaları təcridən bu sənət sahəsinə şirayət edirdi. İrfani elmi, "vəhdəti-vücd" inamı əslən şirvanlı olan, türk ellərini gəzib-dolaşmış nəhayət Anadoluda qərar tutan Molla Qasımla

ŞİRVAN BÜLBÜLÜ - MƏMMƏDAĞA BABAYEV

Anadoluda zühür etmiş Yunis İmrə kimi xalq sənətkarlarının mənəvi dünyasına körpü sahrıdır. Bu kimi əlaqələr Şirvanda yeni tipli sənətkar statusunun yaranmasını, ozandan aşığa keçidi sürətləndirdi, aşıqlığın formalaşmasını şərtləndirdi. Yenidən formalaşan milli aşiq məktəbi artıq XIII-XIV yüzilliklərdə özünün pəşqar ifaçılıq və dastançılıq repertuarını bərkətar etmiş oldu.

Ümumiyyətlə, ilkin qədim türk ozançılığını nəzərə almasaq belə, Azərbaycan aşıqlığının, xalq şeiri üslubunda söz qoşub söyləmək və ya bu üslubda yazmaq ənənəsi "xalq poeziyasının, el sairələrinin tarixi çox əvvəllərə XII- XIII əsrlərə gedib çıxır" (Xəlilov N.Molla Qasım haqqında həqiqətlər.-Folklorşünaslıq məsələləri, V kitab, B.2002-səh 121).

Şirvan aşiq məktəbindən bəhs edərkən S.Qəniyev qeyd edirdi ki, Molla Qasımdan bu yana, yəni XIII-XIV əsrlərdən zamanımıza qədər Şirvanda iki yüzədən artıq sayılıb - seçilən ustad saz-söz sənətkarı, el sairələri yetişmiş və onlar sayızsız xalq poeziya nümunəsi yaratmış, mükəmməl dastan örnəkləri düzüb qoşmuşlar. Bu regional sənət məktəbinin 6-7 əsrlik tarixini nəzərdən keçirsək, onlarla ustad sənətkarların adları ilə qarşılaşırıq: Mövlana Şirvani, Sədi Şirvani, Ağə Həsən Pirsatlı, Baba bəy Girdimani, Sultan xan Alpıni, Xurşud bəy Bakuvı, Aşiq Köçər (1420-1480), Aşiq Səleh (XVII əsr), Karkər Əhməd (XVIII əsr), Yetim Həsən, Padar Surxay, Şabranlı Haşım, Ustad Mirzə , Aşiq İslam (1780-1840), Məlikbəllı Qurban (1790-1865), Xaltanlı Tağı (1796-1899), Aşiq Rocab (1845-1935), Molla Cümə (1860-1920), Aşiq İman, Aşiq Əmrəh, Aşiq Oruc, Aşiq Kərim, Kolanı Mustafa, Padar Mustafa, Aşiq Soltan, Udulu Musa (1800-1853), XIX əsr Şirvanın qadın sənətkarlarından Gövhər Şirvani (1810-1856), Güllübəyim (1820-1876), Minabəyim (1867-1895), nəhayət XX əsrin ünlü və əsrinin tanınmış aşıqlarından Aşiq Mirzə Bilal (1870-1937), Aşiq Şamil, Çarhanlı Aşiq Şərbət, Aşiq Abbas, Aşiq Əhməd, Aşiq Qurbanxan, Aşiq Böylər, Aşiq Şakir, Aşiq Pənah, Aşiq Məmmədəğa, Aşiq Xanmusa, Aşiq Yadulla, Aşiq Həşim, Aşiq Barat, Aşiq Mahmud, Aşiq Xaniş, Aşiq Şərbət Fətəliyev, Aşiq Hacalı, Aşiq Məzahir, Aşiq Əhmədalı, Aşiq Rza, Aşiq Teyfur, Aşiq Yanvar, Aşiq Əhliman, Aşiq Zahid Ərəboğlu, Aşiq Ağamurad, Aşiq Mütəllif, Aşiq Vüqar, Aşiq İslam, Aşiq Əli Tapdıqoğlu...

İyirminci yüzillikdə Şirvanda aşiq sənətinin ən layiqli davamçılarından biri Aşiq Məmmədəğa Babayev olmuşdur. Məmmədəğa Ağaxan oğlu 1933-cü il oktyabrın 15-də Şamaxının bir çox el sənətkarına ocaq və yurd olmuş Cəyirli kəndində doğulmuşdur. O hələ kiçik ikən ailəsi Şamaxı şəhərinə köçmüşdür. Gələcəyin ustad aşığı I sayılı şöhrət məktəbində təhsil almış, 1949-cu ildə oranı bitirmişdir. Məmmədəğa hələ məktəb illərində şeirə, sənətə güclü həvəs və maraq göstərmişdir. "Şəhərin harasında, hansı məclisdə aşiq çalib-oxuyurdusa Məmmədəğanı orada tapardın" - deyirdilər.

Güclü həvəs onu aşıqlıq və xanəndəlik sənətini öyrənməyə sövq edir. Şirvanın ustad sənətkarları Aşiq Abbas, Aşiq Şamil və məşhur balaban ustası Əli Kərimovdan aşıqlıq sənətinin sirlərini öyrənir. Məşhur aşiq Mirzə Bilalın yetirməsi olan Aşiq Abbas Söhbətovun xeyir-duası ilə sənət fəaliyyətinə başlayır. Əllinci illərdə el şənliklərinə təzə-təzə müstəqil ayaq açan Məmmədəğanın güclü saqrax səsi, maraqlı zərugilələri, bənərsiz boğazları tez bir zamanda insanların diqqətini çəkməyə başladı. Gənc aşiq təkə güclü səsi, şux, mələhətli oxusu ilə deyil, aydın nitqi, ustadın gəlmə duzlu qısa söhbətləri və öz poetik istedadı ilə də bəyənirdi. Məmmədəğa o vaxtlar özü haqqında deyilənləri çəşid bədahətan belə demişdi.

Deyirlər: gəncdir bu aşiq,
Dil öyrənir təzə-təzə.
Hələ toyra, toyxanaya,
Yol öyrənir təzə-təzə

Xoşdur mənə bahar çağı,
Gül eşiyələ gözək bağı.
Yar boynuna dolanmağı,
Qol öyrənir təzə-təzə.

Könül istər ucalmağı,
El gücündən güc almağı,
Mizrab tutub saz çalmağı,
Əl öyrənir təzə-təzə.

Çox keçmiş, cavan, istedadlı aşiq Məmmədəğa, Şirvanda ad çıxarıb, bütün Azərbaycanda tanınır, sorayı qonşu məmləkətlərə də çatır. Aşiq Məmmədəğa ağır-ağır məclislər keçirir. Bir sözlə, o xalq tərəfindən sevilir. El-oba da onun haqqında razılıqla danışılır, sənəti təhlil edilir və əgiz dolusu təriflənir. Ötən əsrin 60-70-ci illərində Şirvan toylarının əksəriyyətini aparmaq üçün Aşiq Şakirdən sonra məclislərə ən çox dəvət alan Aşiq Məmmədəğa idi. Dəfələrlə onun toylarında gənc ikən mən də iştirak etmişəm. O çox möhtəşəm toy aparırdı. Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, gözəl oxumaqla bərabər, Aşiq Məmmədəğa dastanlarımızı da çox məhəratlə söyləyirdi. Adətən məclisi pişrovlə başlayır, meydanı özünəməxsus tərzdə qızıqdır, camaatın eynini açıq, sonra ağsaqqallardan, el-oba sinə-dəftərlərindən hansı dastanı dinləmək istədiklərini soruşardı. Dastana ustadnamə ilə başlayar, əsərin yurt yerinə keçəndə toyxanada artıq tam səssizlik hökm sürərdi. Əhvalatı elə gözəl, elə canlı danışardı ki, dinləyici nağılın (bizlərdə dastana çox zaman nağıl deyirdilər) şeirinə düşərdi. Qəhrəmanların dilindən lirik parçaları elə emosional-bəzən şux, bəzən də elə həzn oxuyardı ki, məclisdəki hər kəsi valeh edərdi. Məhz bu səbəbdən idi ki, Aşiq Məmmədəğa sağlığında "Şirvan bülbül" fəxri ləqəbini qazanmışdır. Xalq sairələri böyük Məmməd Araz bu el sənətkarı haqqında yazırdı: "Məmmədəğa Babayev aşiq idi. Çox cavan ikən saz götürüb söz deməyə başlamışdı. Səsi ilə, sözü ilə ürəklər fəth edən aşiq çox erkən Müğanda, Şirvanda məşhur aşıqlarla üz-üzə gəldi. Sazını qoltuğundan çıxarıb döşünə basdı, meydan istədi. O, çox geniş diapazonlu səsə malik idi. Elə bəlkə də

onun böyük sənətkar olmasını bu səs müəyyən edirdi və bu səs Məmmədəğa Babayevin idi. (M. Araz. Ön söz Aşiq Məmmədəğa Babayev. Bu dünyadan doya bilmədim. - Bakı: "Araz",- 2002-səh-5).

Aşiq Məmmədəğa az yaşasa da, mədəniyyət tariximizdə ustad bir sənətkar mövqeyi qazanmışdır. Onun yaddaşlara həkk olunan gözəl mələhətli səsi, qəlbə yatan ifa tərzli, yadigar qoyub getdiyi yüzədən çox sanballı, forma və məzmunu baxımından mükəmməl şeirləri bunu deməyə əsas verir. Bir insan kimi də əhali onun haqqında xoş sözlər söyləyir, yüksək sənətkar əxlaqına malik olduğunu bildirirlər. Sənət ələmində sələflərini hörmət-izzətlə anır, özündən öndəkilərin yolunu saxlayır, digərlərinə də yuxarıdan baxmırdı. Məmmədəğa Dədə Ələsgəri çox sevirdi. Ulu sənətkarın "Aşiq olub tərk-i vətən olanın, əzəl başdan pür-kamalı görəkdir" - fəlsəfəsinə uyar bir sənətkar həyatı yaşayırdı.

M.Babayev Ələsgərə bir neçə şeir də həsr etmişdir. Ulu ozana onun sənətinə qarşı olan hisslərini "Dədə Ələsgər" qoşmasında o belə ifadə edirdi:

Ad qazandı, dədə dedilər ona,
Gəzdi el çində mürdü-mərdana.
Haqqı dedi, danışmadı əfsana,
Alim, arif, aşiq idi Ələsgər.

Aşiq Məmmədəğaya görə Aşiq Ələsgər ondan sonra gələnlərin bütün aşıqlar üçün ustadıdır. Onun zəngin poetik yaradıcılıq yolu, çoxqalırli, çoxşəkilli poeziyası hər bir sənət adamı üçün əvəzolunmaz örnək mənəbiydir:

...Aşıqlıq siriini o açdı bizo,
Bizi bələd etdi şeirli sözo,
İncidən sədəfdən söz düzo-düzo,
Aləm bildi əhli-haldı Ələsgər.

Məmmədəğa Ələsgərdən dərslər alar,
Aşiq olan bu amalla ucalar.
Fəhm eləyin ay cavanlar, qocalar,
Xəzinədir, cəh-cəhəldir Ələsgər.

Ustada həsr etdiyi digər bir şeirində M.Babayev aşıqların söz-sənət müəllimini mürd bir həyat yaşamış, dünya malına görə kimsəyə baş əyməmiş, "sədfə salına pürkamala çatmış", mərifətə baş vurub, həqiqətə çataraq mənalar mülkündə qərar tutmuş, sənətin zirvələrini fitrətnə fəth etmiş Dədə Ələsgər yoluna sədaqətini belə ifadə edirdi:

Məmmədəğa, ustadını yaşat sən,
Qeyrət olar ustadını yaşatsan!
Üzümüzə gülür indi xoş zaman,
Dastan olub bu dövrandə Ələsgər.

Ustadların "mərifət elmi"ndən mənəvi payını almış Aşiq Məmmədəğanın poetik irsi koloritli, əlvan, ətirli bir şeir buketinə bənzəyir. Onun sinəsindən qopub sənətsevərlərin yaddaşına həkk olunmuş şeirləri mövzu baxımından rəngarəng, ideyaca humanist təmayillüdür. Aşiq Məmmədəğanın yaxın dostu, Şamaxının böyük ziyalılarından biri Babaxan Niyazlı sənətkara həsr etdiyi "Şirvan bülbülü" kitabında yazırdı ki, Aşiq Məmmədəğa Aşiq Ələsgərin şeirlərini xüsusi bir zövq ilə, ayrı bir həvəslə oxuyurdu.

ŞİRVAN BÜLBÜLÜ - MƏMMƏDAĞA BABAYEV

Əvvəli 14-cü səhifədə

O, "Göyçə gözəlliyinə" Şirvan şərbəti qatırdı. Yəni, Məmmədağa avazıyla Şirvan əhlinin qulluğuna ərz edilən Ələsgər nəğməsinin "qaymağı Göyçədən, balı Şirvandan" olardı. Axı Dədə bir vaxtlar deyirdi: "Ləzzət verər, bal qatanda qaymağa". Aşıq Məmmədağa... qaymağa bal qatıb, Ələsgər süfrəsinə qoyardı" (B. Niyazlı. Aşıq Məmmədağa Babayev: "Şirvan bülbülü"- Bakı, "Araz, 2015 (420 s.) səh.9).

Diqqət yetirək, görürük ki, sənətkarın baş mövzusu- Vətəndir. M.Babayevin bütün şeirlərində doğma torpağa, ana yurda- Azərbaycanca, ulu Şirvana, "ədəb və mərifət ocağı" Şamaxıya sonsuz sevgisi olmuşdur. O, kimdən bəhs edirsə, mövzu olaraq nəyə, hansı ünvanı üz tutursa, fikirləri, poetik duyğuları Vətən fonunda dil açır, Vətən eşqiylə nəğməyə çevrilirdi. Şeyda bülbülü olduğu Azərbaycanın- Milin, Muğanın, cənnət Qarabağın, doğma odu-ocağı Şirvanın və digər əsrarəngiz guşələrin gözəlliklərindən, bənzərsiz təbiətindən, xəstələrə məlhəm olub can verən saf suyu və havasından qəlbi coşub cüshə gələn Aşıq sazını sinəsinə basıb Vətən ellərini belə tərənnüm edirdi:

Hər tərəf gülüstan, hər tərəf çiçək,
Aran dağdan, dağı Arandan göyçək,
Bura bir cənnətdir, cənnətdən gerçək,
Dillərdə şöhrəti şanı dolanır.

Ulu tarixi var Azərbaycanın,
Gözəl Qarabağın, Milin, Muğanın,
Məmmədağa vurğundur Şirvanın,
Əldə sazi, Mil, Muğanı dolanır.

Aşıq ana yurdu təsvir və tərənnümü edərək sənətkarlıq üsullarından, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən, müxtəlif məcazlardan məharətlə istifadə etmişdir. Məsələn:

Vurğunam yurdumun təbiətinə,
Neçə yaylaq gəzib, aran görmüşəm,
Sinəsi qartallı qayaları mən,
Göylərin bağrını yaran görmüşəm.

Tarixin daş yaddaşında öz izi olan, bir neçə minlik bədii-tarixi, zəngin maddi-mədəni irsi ilə dünyanın diqqətini cəlb edən, yüzlərlə böyük sənətkarın vətəni olan Şamaxı Aşıq Məmmədağa üçün hər şeydir, müqəddəs bir ocaqdır. Onun üçün ana qucağı qədər isti və əzizdir. Məmmədağa özünü onsuz təsəvvür etmir. Xaqanidən üzü bəri bu doğma Vətən torpağı saysız tərif və tərənnümlərə ünvan olmuşdur. Şamaxı Aşıq Məmmədağanın ilham mənbəyi idi. Sənətkar onun vəsfində sözə xəsislik etməmişdir:

Soruşursan Şamaxının nəyi var?
Sərin yaylaqları var bizim elin.
Elə bil cənnətdir bu gözəl diyar,
Buzlu bulaqları var bizim elin.

Burdadır bol ruzi, burdadır sərvət,
Çörəyi bal dadır, suları şərbət,
Buranın hər yeri cənnətdir, cənət,
Qarlı yaylaqları var bizim elin.

Aşığın Vətən, yurd yerləri, doğma insanlarla bağlı düzüb-qoşduğu nəğmələr, poetik nümunələr çoxdur. Əlbəttə onların hər birini gözədən keçirib təhlil etmək indilik imkansızdır. M. Babayevin insan konsepsiyası, bu yöndəki şeirləri də

diqqət çəkəndir. O, özü saf, Ələsgər tərifli pak əxlaqa sahib bir insan olduğu üçün hər bir kəsdən, yaşadığı cəmiyyətdən də bunu umurdu. Bəşəriyyəti, o cümlədən həmvətənlərini də ən yüksək insani keyfiyyətlərin daşıyıcısı kimi görmək istəyirdi. Bu səbəbindir ki, sənətkarın ruhundan qopan nəğmələrin bir qismini onun ustadnamələri təşkil edir. Ustad "Günahdır" rədifli şeirində doğru yaşamağın yolunu göstərmişdir:

Oddan doğulmuşam, vurğunam oda,
Odumla qalibəm, düşməyə, yada,
Tapınıb şöhrətə, bir quru oda
Uyub, rəzaləti seçsən, günahdır.

Yaxud, "Bilər" rədifli ustadnaməsində "Vətəncün sərf elə öz hünərini, Pis ilə yaxşının tanı yerini!"- söyləyən aşıq insanlara bunu da tövsiyyə etmişdir:

Bacar özün qoru ləyaqətini,
Tərgit gəncliyində pis adətini.
Pərrah olunanın vəziyyətini
Cərrah özü açan yaradan bilər.

Ustad sözünün, nəfəsinin, nəsihətinin hikmətini, təsir gücünü sənətkarın "Eylərəm" rədifli qoşmasında da rahatlıqla duyur və onun təsiri altında vətənpərvərlik hissləri ilə zənginləşirsən:

Ürəyim min olsa, əsirgəməyəm,
Minin də elimə qurban eylərəm.
Mənə qonaq gəlsə Vətən övladı-
Bağrımın başında mehman eylərəm.

Yad əllər gülümün budağın əysə,
Məsum bir körpənin könlünə dəysə,
Vətən dostlarımla, verib səs-səse,
Min cəbhə açararı, min qan eylərəm.
Qeyd olunduğu kimi, Aşıq

Məmmədağanın özünəməxsus oxusu, səsi, avazı, zil zəngülələri insanları valaeh etdiyi qədər, onun poetik yaradıcılığı da janr (şəkil) baxımından çoxçeşidli olması, mövzu və ideya zənginliyi, əxlaqi-estetik səciyyəsi ilə də diqqət çəkəndir. Biz burada sənətkarın şeirlərinin az bir qismindən söz açdıq. Halbuki, aşığın çoxsaylı qoşma və ustadnamələrindən savayı, onun çoxlu gəraylısı, müxəmməsləri, divaniləri, deyişmələri və s. vardır. Mərhum folklorşünas alim, Şirvan folklorunun tanınmış tədqiqatçısı Seyfəddin Qəniyev M.Babayevlə bağlı yazırdı: "...Aşıq Məmmədağa dünyasına gedən yol bütün hallarda onun şeirlərindən keçir. Bu şeirlər bizim dünyamızla indi artıq bu dünyada olmayan sənətkarın arasında qalan yeganə körpüdür". (S.Qəniyev Aşıq Məmmədağanın poeziya dünyası) "Ozan dünyası" dərgisi, Bakı: 2011, № 4 (7), səh.76).

Bu ilin oktyabrında 90 yaşını tamam olan istedadlı sənətkar Aşıq Məmmədağa çox az-cəmi 44 il ömür yaşadı. Xalqımızın saz-söz sənəti tarixində şərəfli yer tutub, ad qoyub getdi. Yaşadığının iki-üç misli qədər ömür sürmüş olsaydı, yəqin ki, öz xalqı üçün daha geniş, daha həcmli və qiymətli şərbət yadigar qoymuş olardı.

Əsl sənətkarlar dünyasını dəyişir, lakin ölmülər, onların sözü, sənəti dünya durduqca durur... Şair Qürbət Əzizin sənətkarın ölümü ilə bağlı yazdığı elegiyada deyildiyi kimi:

Bir sənət var - ürəklərə yazılmış,
Bir məzar var - çox vədesiz qazılmış,
Bir yetim saz boğazından asılmış
Nə susana, nə dinənə oxşayır...